

A Kner-kiadó orosz és szovjet könyvei a 20-as években

(Az „ismeretlen fordító”, Haiman Hugó centenáriumára)

A húszas évek hazai orosz, illetve szovjet irodalmi könyvkiadásáról, közléséről alkotott ismereteink — Lengyel Béla és mások kutatásai nyomán — ma már lényegesen bővebbek és árnyaltabbak annál, amit erről a felszabadulást követő első évtizedben vallottunk. A korszak egészére a rendszer lényegéből fakadóan jellemző szovjetellenes irányultság ellenére ez az irodalom — az egyes időszakokban más-más intenzitással, de kiaknázva a konszolidáció kínálatát különböző lehetőségeket, a legális és illegális alkalmak sokféle kombinációját — eljut a magyar olvasókhoz, még ha ez esetenként csak egy-egy viszonylag szűkebb — társadalmi vagy szakmai — réteget jelent is. Az illegális kommunista párttól a legváltozatosabb fedőszerveken át a haladó polgári kiadókig terjed az a — szinte népfrentnyi szélességű — ív, mely századunk honi történelmének a legnehezebb idején is közvetíti számunkra Tolsztoj és Gorkij, Dosztojevszkij és Leonov, Majakovszkij és Jeszenyin humanista irodalmát.

Fontos és mindmáig elemezetlenül maradt szerepet tölt be e folyamatban a gyomai Kner-nyomda és kiadóvállalat. Az orosz klasszikusokat már a századforduló óta közreadó saját (és a békéscsabai „szomszédvár”, a Tevan) hagyományaira építve Kner Imre a húszas években 13 orosz és szovjet kötet kiadását vállalja s ezzel a békési nagyközség, melyet — kiadványainak rangja alapján — külföldön amolyan magyar Oxfordnak vagy Cambridgenek képzelnek el,¹ az évtized — témánk szempontjából — egyik legjelentősebb kisugárzó központjává válik.

A magyar könyvtörténeti szakirodalom már a méltó helyére emelte a gyomai officinát annak megállapításával, hogy ez „az évszázad egyik legfontosabb és a magyar könyvnyomtatás történetében a Tótfalusi Kis Miklósé után talán a legjelentősebb tipográfiai kísérlet színhelyévé, majd ennek nyomán egy új magyar tipográfiai kifejezőmód és könyvművészet iskolájává” lett.² Ez az első pillantásra pusztán technikainak tűnő, valójában azonban esztétikai körülmény igen lényeges tényező lett a húszas évek atmoszférájában, a Knerék kínálatára orosz és szovjet könyvek fogadtatásában.

Kner Imre társadalmi dimenziókban gondolkodó, szinte programvállaló 1916-os cikke (*A magyar könyv jelenéről és jövőjéről*) talán az első fogódzó, melyből témánk fölfejtését elkezdhetjük. Ebben (pl. „a nemzet nagy jövője küszöbén áll, nagy feladatok előtt” stb.) benne vannak a csírái a két év múlva, az 1919. évi *Almanach* előszavában kifejtendő reményének arra nézve, hogy

¹ HAIMAN György: *Kner Imre a könyvnyomtató és az ember*. — KNER Imre: *A könyv művészete*. Szépirodalmi 1972.

² Uo. 8.

„a leghatalmasabb szellemi és erkölcsi erőknél kell összefogni egy új világrend kiépítésére”. A maga hivatását — és általában a kiadók szerepét — itt abban látja, hogy fő portékájává a „közepes árú, nagy példányszámú, széles rétegekbe jutó könyvet” tegye, mely „csak így teljesítheti a könyv igazi hivatását”³. A Kóhalmi Béla szerkesztette *Könyvek könyve* c. vallomáskötetben megfogalmazza humanista író-eszményét is, azét, aki „az egész ember érző lelkét viszi az írásba”.⁴ Arról, hogy lelkesen fogadja március 21-et, hogy aktívan közreműködik a Tanácsköztársaság munkájában, nem feledkezhetünk meg témánkat tárgyalva sem, még ha tudjuk is, hogy később, osztályhelyzetének konzekvenciáit levonva, tisztázza magával világnézetét és Fülep Lajoshoz írt levelében a szocializmustól való végleges eltávolodásáról ír.⁵

A szóbanforgó 13 mű két nagyszabású Kner-vállalkozás keretében lát napvilágot. Az első, egy Tolsztoj-novella, a *Monumenta literarum* korszakos kezdeményezésében, míg a többség az orosz klasszikus és szovjet írók műveit tartalmazó sorozatban jelenik meg.

Ehelyütt a két sorozat megjelenésének körülményeiről szólunk mindeddig vizsgálatlanul hevert levéltári anyagok, jelesen Kner Imre és a művek fordítója, Haiman Hugó levelezése alapján.

A *Monumenta literarum* bölcsőjénél Király György, az a következetesen haladó irodalomtörténész állt, akit 1919-es professzori kinevezése miatt az ellenforradalom még a középiskolai katedrától is megfosztott.⁶ Kner és Király 1920 végén — 1921 elején dolgozza ki a sorozat elveit és konkrét összetételét. Király 1921. január 9-i levelében már a végleges helyén, az első sorozat utolsó feledékenységből áll „legenda” műfaj-megjelöléssel a Tolsztoj-mű, igaz, bizonyára feledékenységből (nem volt a kezeügyében a feltehetőleg német kiadás) nem *Két*, hanem *Három zárándok* címmel.⁷ Egy kilenc nap múlva kelt levélben már a kötet — és valamennyi itt tárgyalásra kerülő mű — tolmácsolója, Haiman Hugó vállalja a kötet fordítását. Igaz, mint írja, oroszul nincs meg neki a szöveg (Király György kifejezett föltétele, hogy új fordítás készüljön és természetesen csak eredetiből),⁸ de kapcsolatai révén — ilyenként a berlini Laziznyikov-kiadóra céloz — sikerül megszereznie.⁹

Ki volt Haiman Hugó? Nevét sem a *Magyar irodalmi lexikon*, sem a *Magyar életrajzi lexikon* nem tartalmazza. Élete, munkássága legfontosabb állomásait csupán a családi iratgyűjteménynek az üldözések és háborús pusztítások során nagyon megfogyatkozott dokumentumaiból hámozhatjuk ki.

1881. november 20-án született az Árva megyei Nizsnán. Magyar-német szakos tanári oklevelén Beöthy Zsolt elnöki aláírása szerepel 1912-ben. Ezt követően egy évig óraadó egy magániskolában, majd 1913-ban a budapesti Mester utcai felső-kereskedelmi iskolába nyer kinevezést. Ez lesz civil életének — egészen haláláig — egyetlen munkahelye. Tanártársai között olyan barátokra tesz szert, mint Füst Milán, az 1905-ben Oroszországot járt Gorkij-

³ Uo. 21, 23.

⁴ Uo. 18.

⁵ Uo. 31.

⁶ *Magyar irodalmi lexikon. I. k.* Akadémiai, 1963. 633.

⁷ *A könyv mestere. Kner Imre levelezése.* M. Helikon, 1969. 55.

⁸ Uo. 56.

⁹ Haiman Hugó levele Kner Imréhez, 1921. febr. 7. Békés megyei levéltár, Gyula. Kner-fond, Kner Imre és Haiman Hugó levelezése I. dosszié. A továbbiakban valameny-nyi levél e fondból, a dosszié és a dátum megjelölésével.

fordító Faber Oszkár és a *Magyar Írás* későbbi szerkesztője, Raith Tivadar. Filológusi pályakezdése 1913-ra tehető: ekkor jelenik meg doktori disszertációja, *Kürnberger Ferdinánd regényei és novellái*, az egykor „osztrák Lessing”-nek nevezett íróról (1821—1879), Széchenyi döblingi sakközöpartneréről.^{9a}

Gyermekkorai szlovák nyelvtudása alapján még a tízes évek elején szlavisztikai stúdiumokba kezd. A Mester utcában tanít, amikor Kner Imrének arról ír, hogy folytatja „a télen abbahagyott bolgár tanulmányait”: „A szláv nyelvekkel már egyetemi hallgató korom óta foglalkoztam, valami komolyabb célt is követek vele; hogy el is fogom-e érni, nem tudom”.¹⁰

Szarajevo után a Monarchia hadigépezete fölszippantja a javakorbeli férfit. Haiman pusztán azért nem jut az elpusztuló-megnyomoruló milliók sorsára, mert már 1914 szeptemberében Lublínál fogságba esik. Szibériai leveleiben végigkövethető mind az orosz nyelvvel való ismerkedése, mind pedig az orosz kultúra megismerésére irányuló törekvése. Mint írja, tanulmányaihoz Pétervárról és Moszkvából is kap — nyilván rendelésre — könyveket, lapokat. 1916-ban már arról számolhat be, hogy könnyen megy neki az orosz nyelv tanulása. Kultúraismeretére jellemző apróság: nem csupán a hadifoglyok számára rendszeresített szabványlevelezőlapokon ír haza, hanem esetenként egy-egy orosz klasszikus (Korovin, Kuindzi stb.) festmény-reprodukciónak tartalmazó „otkritkán” (képeslevelező-lapon) is s ezek címeit gondosan lefordítja az otthonlevőknek, sőt néha egy-egy rövid kommentárt is fűz hozzájuk. Nyikolaj Ge ismert képéhez pl., mely azt ábrázolja, amint Nagy Péter a fiát, Alekszej cárevicset vallatja, ezt teszi hozzá: „Illustration zu Mereschkowski”.

Később (feltehetően 1917 február után, amikor általában is liberálisabb lett a bánásmód a hadifoglyokkal) már nem kizárólag „elméletileg” studiózza a nyelvet: egzisztenciális okok mellett feltehetőleg éppen nyelvgyakorlási megfontolásból is munkát vállal a városban. Kevésszámú hazakerült s itt az évtizedek során fennmaradt irata közül az egyik, egy 1918 szeptemberében kelt igazolás az Akmolinszk városi előljáróságnál betöltött „vízhasználati (ma így mondanánk: környezetvédelmi) ellenőri munkáját tanúsítja. Egy másik „szpravka” közvetlenül a hazaindulása előtt kelt: ebben a Nyikolszk-Usszurijszki leánygimnázium igazolja, hogy az 1919/20. tanévben e tanintézetben pedagógusi hivatását gyakorolta: hangsúlyozottan magas színvonalon látta el a latin és az angol nyelvek oktatását.¹¹

Megkerülve egész Dél-Ázsiát, Szuezen és a Földközi-tengeren át 1920-ban tér haza.

Még a háború előtt feleségül veszi Kner Izidor Ilona nevű leányát. Formailag kezdetben ez a tény határozza meg a Kner-kiadónál az orosz könyvek fordításába való bekapcsolódását. Később, éppen ezek sikere nyomán Kner Imre kizárólag rá bízta híres orosz sorozatának fordítását, de más kiadók is szívesen adnak neki megbízást: 1929-ben a Gutenberg kiadó részére Tolsztojtól az *Ifjúságom regényét* és az *Élő holttestet* fordítja, a Dante kiadó számára pedig — már Halmy András álnéven — Ilja Ehrenburg *Jeanne szerelme* c. regényét, melyet az ügyészség elkobzott és a jobboldali sajtó éles támadásban részesített. Alig ötven éves korában, 1932. február 22-én bekövetkezett halála után — igaz,

^{9a} HAIMAN Hugó: *Kürnberger Ferdinánd regényei és novellái*. Bp. Rusznák és Türk, [1913], 42 p.

¹⁰ Haiman Hugó levele Kner Imréhez, I: 1913. július 11.

¹¹ A hivatkozott iratok fia, Haiman György professzor birtokában vannak.

neve jelölése nélkül — még egy fordítása jelenik meg: Ivan Bunyin kisregényét a *Pesti Napló* közli^{11a} (a fordítás kéziratát Haiman György tulajdonában megtekinthették), néhány teljesen kész munkája azonban (Bunyin, Remizov és Zamjatyin-novellák)^{11b} immár örökre kéziratban marad.

A vállaló levél után alig néhány nappal már készen van a Tolsztoj-fordítással, melynek első részét meg is küldi Kner Imrének. A sok, csak kenyérkeresés céljából vállalt kereskedelmi, jogi stb. szakszöveg után ez az első szépirodalmi próbálkozása, ezért érthető, hogy még maga is bizonytalan a kivitelezés minőségét illetően:

„Érzem és tudom, hogy ezt szebben is, jobban is meg lehet csinálni. Olvasd el és mond meg őszintén, alkalmasnak tartod-e arra, hogy a gyűjteményben helyet foglaljon. Most győződtem csak meg róla igazán, hogy mennyire nem könnyű hüen és szépen visszaadni valamit egy teljesen eltérő nyelven. Erkölcsei haszon tehát már is meg van, annál többre becsülöm majd ezentúl az igazi műfordítást, a másik meg hogy ezen a téren is könnyebb bírálni, mint produkálni”.¹²

Kner válasza megnyugtató: „Megértem aggodalmaidat, de egészen őszintén a következőket mondom: amennyire én értek a dologhoz, a fordítás igen szép, nemesen egyszerű, és meg van az oroszos, sőt tolsztoji íze az egésznek.”¹³ Néhány nap múlva Király György is gratulál Haimannak, a fordítást „nagyon jónak, sőt kiválónak” nevezi. Ez már végleg meggyőzi: „Ennyi elismerés után most már nyugodtan átadom sorsának.”¹⁴ Hozzátehetjük: e két elismerés nem csupán a kiadásban érdekelték egyéni véleménye, hanem a kompetens művelt olvasóké is, hiszen a *Dva putnyjika* első magyar fordítását Haiman szövegével csaknem a felszabadulásig olvashatták nyelvünkön.

Király György még megéri a sorozat első részének — benne a Tolsztoj-kötetnek is — a megjelenését. Ekkorra azonban — Babits emlékezetes szavaival — már csupán „erős lélek volt egy betegségtől megapadt testben,”¹⁵ akit 1922 tavaszán, 35 évesen elvisz a megélhetés hajszájában elhanyagolt tüdőbaja. Halála után ilyen szervezett, átgondolt sorozatot a Kner-kiadó már csak egyet tud közreadni: az 1926–28. évek orosz és szovjet műveit.

Kner Izidor *Fél évszázad mezsgyéjén* c. memoárjában 1932-ben így emlékezik:

„Úgy éreztük, hogy különösen az orosz irodalom gazdag (...) kisméretű, de mégis monumentális alkotásokban. Elhatároztuk tehát, hogy kiadunk hat kötet kisregényt és novellát a háború előtti orosz irodalom legismertebb nagy íróitól, melyhez azután a háború utáni újabb orosz irodalom hasonló méretű alkotásait kapcsoljuk.”¹⁶

Ez a törekvés a Horthy-rendszer konszolidációjának éveiben születik. Az okok már idézett széles skálája ekkortájt olyan művek megjelenését is lehetővé teszi, mint Majakovszkij *Balra mars-a* és Ehrenburg *Moszkvai sikátor-a*, Babel *Odesszai történetek* és Vs. Ivanov *Tarka szelek* c. novellásköteteinek legszebb darabjai, Katajev *Sikkasztók* és Panfjorov *Bruszki* c. regényei. E mű-

^{11a} BUNIN: *A san-franciscoi úr*. *Pesti Napló*, 1933. dec. 24, 28, 29, 30.

^{11b} [BUNYIN]: *Kazimir Sztaniszlavovics*; REMIZOV: *A katona a mennyben és a pokolban*: ZAMJATYIN: *A barlang*. Valamennyi Haiman György birtokában.

¹² Haiman Hugó — Kner Imréhez, I: 1921. június 7.

¹³ Kner Imre — Haiman Hugóhoz, I: 1921. január 21.

¹⁴ Haiman Hugó — Kner Imréhez, I: 1921. június 15.

¹⁵ BABITS Mihály: *Király György*. — Nyugat, 1922. I. k. 629.

¹⁶ KNER Izidor: *Fél évszázad mezsgyéjén*. 1882–1932. Gyoma, 121.

vek már a forradalom és az új élet építésének ábrázolását asszociálják. Knerék új sorozata ezt a névsort és színpalettaát egészíti ki újabbakkal, amellett, hogy néhány klasszikus művel is elsőnek ismerteti meg a magyar olvasóközönséget.

A Gyulán őrzött levelekből jól látszik, milyen figyelemmel követi Haiman az új orosz irodalom fejlődését. Sógorának is beszámol a fontosabb újdonságokról és többször segítségét kéri egy-egy, számára fontos kiadvány megszerzéséhez. A levelekben emlegetett címekből ítélve jó áttekintése van az új orosz irodalmi termésről, így természetesen elsősorban a weimari Németországban oroszul kiadott és németre fordított, illetve a franciául és angolul megjelent művekről.

Az új sorozat gondolata még 1922-ben fogan meg Kner Imrében. Noha egyik levelének tanúsága szerint az ötletet a német Insel kiadó szép orosz sorozata adta neki, a megvalósításban itt is a maga útján kíván járni. Haiman érdeklődését és széles látókörét ismerve, nem véletlen, hogy éppen hozzá fordul javaslatával: „Téged szeretnék megkérni annak a bizonyos anyagnak a megszerzésével.”¹⁷ (Ekkor Kner ezt még csak egy — vegyes: prózai és verses — orosz antológiaként képzelte el). Ezt követően Haiman fölvázolja neki elképzeléseit mind általában („főként egészen újaktól, akik irodalmi irány tekintetében mégsem szélsőségesek, vagyis nem igazán destruktívak”), mind pedig az egyes műveket illetően. Itt „egy-két régebbi, nálunk teljesen vagy majdnem ismeretlen íróra” gondol (neveket még nem említ, de bizonyára Korolenko, Leszkov és Garsin képe van előtte), egy Tolsztoj elbeszéléskötetre „az ifjúság számára” és — eddigi tudomásunk szerint hazánkban első ízben — fölveti A. Gribojedov klasszikus komédiájának a kiadási gondolatát: „Volna itt egy nagyon értékes, szép régi orosz színmű, »Jaj az okosnak« (csak kb. ez a címe).”¹⁸ Ez utóbbit — műfaja miatt — később elejtik, mivel kizárólag próza mellett döntenek, ezért kiadása elodázódik, egészen a folszabadulásig.

Kner teljesen szabad kezét ad neki a könyvek külföldről való rendelésében, miközben — szinte mellékesen — a formai kultúra oldaláról fölhívja Haiman figyelmét a Szovjetunió első meglepő eredményeire: „Hugónak mondd meg, — írja hugának, — hogy a Zwiebelfisch szerint a tavalyi flórenci vásáron az oroszok kiállították a szovjet könyvgyártását és nagy meglepetésemre roppant dicsérik, azt írják, gigantikus leistung, amit kulturális téren itt produkáltak.”¹⁹ Az összetételre vonatkozóan — a magyar könyvpiac természetét és a közönség érdeklődését szemlélve — egyre határozottabb elképzelése lesz s mindinkább arrafelé hajlik, hogy főként az újabb orosz írókat kell kiadni: „Most egyelőre ama fiataloknál maradjunk, az itt teljesen ismeretlen nem egészen szélsőségeseknél, hátha valami egészen speciális ízű, újszerű kötet kerülne ki belőlük, amelynek egészen más lenne a jelentősége, mint a régiék följújtásának. Úgy szeretném, ha egy két-három-négy kötetes [a terjedelem — mint látjuk — az egyre újabb „jó nevek” miatt hirtelen felszökik. — F.I.] kis gyűjtemény lenne fiatal oroszokból. Ha lenne mutatóba egy-két destruktív is közötté, mint exotikum, nagy baj nem lenne.”²⁰

Lassanként Haiman elképzelése is kialakul, a sorozat megvalósulása azonban váratlanul és egyre több okból hosszabb, végül is több évesnek bizonyuló kése-

¹⁷ Kner Imre — Haiman Hugóhoz, II: 1922. február 13.

¹⁹ Kner Imre — Haiman Hugóhoz, III: 1923. február 20. A Gribojedov-mű legelső magyar fordítástörredékéről (1861) VAJDA Gy. Mihály tudósít: *Tanulmányok a magyar — orosz irodalmi kapcsolatok köréből*, Akadémiai, 1961. I. k. 307.

²⁰ Kner Imre — Haiman Hugóhoz, II: 1923. február 21.

delmet szenved. Egyrészt ugyanis a vártnál nagyobb problémákkal találják szembe magukat a szerzői jogdíjak terén (más-más elbírálás alá esnek, tehát különböző megközelítést igényelnek, pl. az emigráns írók oroszul, ill. németül, franciául stb. megjelent írásai, mint a Szovjetunióban élők otthon ill. Németországban kiadott művei s ez utóbbiakkal kapcsolatban — a levelezés szerint is — még 1926-ban is meglehetősen sűrű homály uralkodik a magyar jogászberkekben), másrészt ezek megoldása után (az emigráns írókkal való levelezés révén) speciálisan hazai nehézségek támadnak: a külföldről megrendelt könyvek nagy késéssel érkeznek meg, másokat pedig (a szovjet írókéit, köztük olyanokat, amelyeknek német fordításait szabadon árusítják a pesti boltokban) a magyar hatóságok lefoglalják.

Haiman javaslatai további, nem kizárólag műfaji viták tárgyát alkotják kettőjük között. A válogatás lehetséges szempontjait Kner így válaszolja: „Milyen a program? Az, hogy a nagy orosz klasszikusok mellett a közönség nem ismeri a *dii minorum gentium* értékes csoportját? És ezeket akarjuk ismertetni? Vagy az, hogy a nagy és közismert oroszok után egy újabb generáció következett, amelyet itthon nem ismernek? Vagy az, hogy a régi és ismert orosz irodalom mellett van egy generáció, mely emigrációban van és amely a mostani forradalmi orosz irodalom *előtti* irodalmat képviseli és a maga szétszórtságában nem tud érvényre jutni? Szóval a válogatás és elhatárolás valamelyes szempontját kellene ezek közül megválasztanod, és eszerint összeszedni az anyagot.”²¹ Itt jegyezzük meg, hogy végül is mindhárom elv szintézise fog érvényesülni a 12 kötetesre bővülő sorozat fölépítésében: míg Puskin, Turgenyev és Tolsztoj után Korolenko, Leszkov és Garsin művei révén a „második klasszikus vonal”, addig Remizov és Smeljov könyveivel az emigránsok kerülnek itt kiadásra, A. Tolsztoj és L. Leonov, M. Prisvin és A. Nyeverov pedig immár a szovjet irodalmat képviselik a sorozatban. (A második hatos sorozat tervei között, az 1927. március 12-i levél tanúsága szerint — valami helyett vagylagosan — szerepelt még Szergejev-Censzkij *A kakukk* és Zamjatyin *A barlang* c. novelláskötetével). Eltérően a kor politikai és kommerciális konjunktúrájára építő kiadótól, Knerék kezdettől fogva nyílt kártyákkal játszanak, nem árulnak zsákbamacskát: a kolofonon vagy az utószóban mindig egyértelműen az olvasó tudomására hozzák, hogy a kötetben szereplő mű mikor és hol íródott.

A műves köntöséről híres Kner ezeket az új kiadványait sem tudja másként elképzelni: „Kellene valami jellegzetes és művészi külsőt adni az egész dolognak . . . Esetleg minden kötet elé egy-egy kis rajzot vagy címlapot tétetnénk, hogy egységes és jellegzetes külsőt adhassunk neki, de kevés orosz dolgot ismerek ehhez, hogy meg tudjam csinálni.”²² Ez utóbbi mozzanatra adott válaszában Haiman meglepő jártasságot árul el a legújabb orosz grafika terén is, hiszen amennyire igaza van a „*Mir iszkusstva*” csoporthoz tartozó művészek általánosabb törekvéseit illetően, annyira pontosan orientál a 20-as évek legjobb szovjet illusztrátorai között: „Én elég sok orosz könyvet forgattam, de olyasfélét, ami azonkívül ennek a célnak megfelelne, sehol se találtam. Illusztrációban még inkább, de persze nem Szomovra és hasonlókra gondolok, hiszen azokban jóformán semmi igazán orosz vonás nincsen. Vannak azonban az újabbak közül egyesek, pl. Maljutyin, Bilibin, Anyenkov stb., azokban van

²¹ Kner Imre — Haiman Hugóhoz, II: 1925. november 25.

²² Uo.

nemzeti karakter.”²³ Illusztrációkra Kner sem gondol, hiszen ez megdrágítaná a kiadást, ami pedig ellentmondana a könyvek hozzáférhetőségéről alkotott s fentebb már idézett szándékának, csak „néhány fejlécre, esetleg záródíszre, iniciáléra s a címlapkeretre.”²⁴ A kötetek végül is ilyen formában valósulnak meg, igaz, nem valamiféle oroszos stílusban.

A sorozattal kapcsolatos levelezésük meglehetősen pontosan láttatja mindkettejük világnézeti állásfoglalását. Már az idézett 1923-as passzus („ha lenne mutatóba egy-két destruktív is között, mint exotikum, nagy baj nem lenne”) mutatja, hogy jóllehet — ha enyhén ironikus felhanggal is — a hivatalos frazeológiát használja az ideológiai hovatartozás jelölésére, Kner nem zárkózik el a szovjet művek bemutatásától. Ezt hangsúlyozza 1927-ben is:

„A mi kis sorozatunknak az lehet a célja csak, hogy érdekes és színes, és a maga keretei között lehetőleg helyes és tökéletes képet adjon az oroszokról. Nekünk tehát éppen az ennyire és speciálisan orosz dolgokat kellett hozni, amelyek új színekkel egészítik ki az oroszországról a köztudatban élő képet. Ez a Leonov-kötet csupa olyasmit tartalmaz, ami csak Oroszországban történhetett meg s amit nem lehetne a nevek behelyettesítésével más országba, más kultúrába áthelyezni. És ez áll kb. az egész sorozatra nézve.”²⁵ A Smeljov-kötet kapcsán megjegyzi: „Ha a többi is ilyen lesz, akkor igen boldog leszek és büszke erre a sorozatra, amely elfogadható magyarázatát adja annak, hogyan kellett és miért Oroszországban annak történnie, ami történt.”²⁶

Amit pedig az A. Tolsztoj-kötetről ír, annak első feléről lehet vitatkozni, mennyiben van igaza a részletek megítélésében, a második felében viszont — több mint félszázaddal ezelőtt! — szinte a proféciával határos tisztánlátással ítélte meg saját tevékenységét:

„A Péter cár-nak nagyon örülök [a *Gyeny Petra*-ról van szó — F. I.]. Eddig csak annyit olvastam el belőle, amennyi korrektúra van, de az rendkívül érdekelt. Úgy érzem, hogy a Nagy Péter-féle kísérlet legbelül rokon a mostani kísérlettel és mindkettőnek az a tanulsága, hogy kívülről és az adott helyzet ellenére milyen nehéz egy nép haladásának tempóját erőszakosan befolyásolni. Ez a kötet is nagyon beleillik a sorozatba és egy új vonással gazdagítja a belőle kialakuló képet. Nagy kár, hogy itt az ilyesmi nem érdekli az embereket s azt hiszem, hogy a 12 kis kötet együtt valamikor még igen fontos dokumentum lehet.”²⁷

Trócsányi Zoltán egyik recenziójának észrevételére ezt jegyzi meg:

„Kifogásolja, hogy csupa szenvedésről van szó a kötetekben, s hogy ma optimistább olvasmány kellene; mi pedig éppen azt a végtelen, emberrel-állattal szemben megnyilvánuló részvétet, mások szenvedésébe való tökéletes beleérzést akartuk megmutatni, mely ezekben a könyvekben olyan sokrétűen tükröződik és amely — úgy látszik — az orosz lélek egyik alapvető jellemvonása.”²⁸

Az a tény, hogy 1927-tel a sorozatban lezárul a XIX. századi klasszikusok közlése s a sorozat teljes második fele a XX. századi s azon belül is zömmel szovjet írók műveit tartalmazza, aligha függetleníthető Kner Imre ugyanitt kifejtett véleményétől:

²³ Haiman Hugó — Kner Imréhez, II: 1926. február 22.

²⁵ Kner Imre — Haiman Hugóhoz, III: 1927. április 4.

²⁶ Kner Imre — Haiman Hugóhoz, III: 1928. március 26.

²⁷ Kner Imre — Haiman Hugóhoz, III: 1928. április 10.

²⁸ Kner Imre — Haiman Hugóhoz, III: 1927. november 11.

„Ha lehet, terjeszd ki a kereteket s úgy gondoltam, hogy általában közelebb jöhetnek a jelenhez. Újabb írókat hozhatnánk. Ha érdekel, rövidesen megkapom Ilja Ehrenburg németül megjelent kötetét is.”²⁹

Természetesen nyilvánvaló, hogy ez nem a szovjet irodalom valamiféle tudatos, ideológiai célzattal bíró és programszerű vállalása, „csupán” a haladó, becsületos polgár tárgyilagosságra törekvő álláspontja. Azt is látni kell, hogy Kner tudja: még ilyen tevékenysége is gyanút kelthet, tehát maximálisan óvatos kell hogy legyen a művek közlésében. Az egyik német folyóiratban olvasott, nyilvánvalóan szovjet novella kapcsán írja Haimannak: „Ha ilyesmit lehetne adni, az is érdekes lenne, habár egy kissé veszedelmes. Legalábbis minden szóra nagyon kellene vigyáznunk.”³⁰

Haiman sokban Kneréhez közeli álláspontot vall. Hogy véleményei még árnyaltabbak, az érthető, hiszen számára az orosz irodalom nem pusztán egy az európai irodalmak közül, hanem tudatos stúdium tárgya is. Erre vonatkozóan jó támpontul szolgál számunkra az a jegyzetei között fennmaradt néhány lap is, melyeken mintegy az új Oroszországgal kapcsolatos alapinformációit összegezte. Az egyik ilyen gépirásos feljegyzésen (címe: „Az orosz események krónikája, 1894—1930”) felsorolásszerűen 14 szovjet író — köztük már Ognyev és Szejfullina, Panfjorov, Pilnyak és Fegyin — és művész, pl. Meyerhold és Tairov neve is szerepel. Egy másikon Paszternak és Babel sorakozik Vsz. Ivanov és Zamjatyin mellett.^{30a} A korszak kevészatmú magyar russzisztája közül Haiman a legtájékozottabbakkal áll kapcsolatban: jól ismeri Gellért Hugót és Trócsányi Zoltánt, Bonkáló Sándortól könyveket is kap kölcsön, egy időben személyes kapcsolat fűzi az emigrációban élő Faludi Ivánhoz. Mindezeket tudva nem lehet meglepő számunkra, hogy pl. a magyar olvasó előtt szinte teljesen ismeretlen Leszkovnak a sorozatba való fölvételét azzal indokolja, hogy „ma az irodalomtörténet sokban Dosztojevskij mellé állítja és sok *modern* orosz író mesterének nevezi.”³¹

De benne is a Knernél már föntebb megindokolt óvatosság munkál, amikor az újabb hatos sorozat kapcsán így ír: „Én úgy gondolom, hogy egy-két oroszországi, de *nem* kommunista tendenciájú író lehetne benne, többet azonban nem volna célszerű fölvenni.”³² Ez magyarázza azt is, hogy pl. a Leonov- és a Nyeverov-kötet kapcsán, — mint írja, — kénytelen kisebb kompromisszumokat is vállalni a kiadhatóság érdekében:

„A két utolsó kötetben több helyen apró változtatásokat csináltam, nehogy az igen t. illetékeseknek kifogása lehessen, hogy a vörös uralommal rokonszenvező dolgokat adunk ki. Ha korrigálás közben esetleg akadnál olyasmire, ami ebből a szempontból aggodalmas lehetne, azon is segíthetünk.”³³

Amikor végre tudomást szerez a külföldről rendelt könyvek jelentős részének sorsáról (hogy ti. azokat a magyar rendőrség lefoglalta), a listát, amelyben Gladkov *Cementje*, Ehrenburg *Julio Jurenitoja*, Babel *Konarmijaja*, Szejfullina *Virinejaja* és Libegyinszkij *Nedeljaja* volt (valamennyi címet oroszul idézi), ezt így kommentálja:

²⁹ Uo.

³⁰ Kner Imre — Haiman Hugóhoz, III: 1928. február 13.

^{30a} Lásd 11. jegyzet.

³¹ Haiman Hugó — Kner Imréhez, II: 1926. december 2.

³² Haiman Hugó — Kner Imréhez, II: 1927. november 22.

³³ Haiman Hugó — Kner Imréhez, III: 1928. július 15.

„Az utóbbin kívül mind igen dicsért, nagy irodalmi értékkel bíró munkák, valamennyi nemcsak német, de francia, angol stb. nyelvre lefordítva és fordításban Bp.-en is minden jobb könyvkereskedésben kapható. Micsoda végtelen bornírtság kell hozzá ezeket 'államellenes műveknek' megtenni.”³⁴

Sajnos Haimannak a Bunyinnal, Smeljovval és Remizovval a kiadás kapcsán folytatott levelezése nem maradt fenn, ezek tartalmát csak a kézhezvétel nyomán „azon melegében” Knerhez írt beszámolóiból tudjuk nagy vonalakban rekonstruálni. (Egyes esetekben a levelek néhány mondata szó szerinti fordításban is megtalálható). Mindhármukkal kapcsolatban néhány, személyiségükre is apró fényt vető részletet itt ismertetünk.

Bunyin egyik válaszáról így ír Haiman Knerhez: „Nem a \$-kat sürgeti, ellenkezőleg: arról értesít, hogy előző levelét ne tekintsem végleges válasznak, mert időközben felszólítást kapott egy magyar könyvkiadótól, hogy közölje összes munkái magyar kiadásának feltételeit.”³⁵ Két hónap múlva ismét erről ír: „Bunyintól kaptam bocsánatkérő levelet, az Athenaeumnak adta el összes művei copyright-ját.”³⁶

Smeljovról a levelekben igen szerény adalék található. Lényegében csupán a kötet megjelenését és a szerzői példány kézhezvételét nyugtázó levélből és a címzett hangulatából, tehát csupán a Haiman levelének tükrében világlik ki az a tónus, ahogyan ír:

„Ma kaptam egy levelet Smeljovtól Sèvres-ből. Végtelenül hálás az ő megkedvesebb könyvének fordításáért és igen büszke rá, hogy ilyen szép külsőben jött ki magyarul. Mellékel egy levelet az Athenaeum igazgatójának, melyben igen meleg hangon kéri, hogy adják át nekem ott levő egyik könyvének fordítását”. Ehhez fűzött megjegyzése jól bevilágít a kor fordítási viszonyaiba is: „Holnap elviszem Fejesnek, de nem sokat remélek tőle, ők csak a bennfentesekkel fordíthatnak orosz könyveket — németből.”^{36a}

Remizov következő soraihoz, melyeket a honoráriumra nézve ír neki: „Tudom, hogy az nagyon kevés. Rendesen szerző és fordító félösszegben osztzkodnak, de attól tartok, hogy így önnek nem sok jutna. Tartson meg magának, amennyit gondol, a többit küldje el nekem”, — Haiman megjegyzi: „Hihetetlenül szerény ember, pedig a mai oroszok közül egyike a legkiválóbbaknak.”³⁷ Amikor pedig Remizov Knernek megküldi a fényképét, ő e sorokkal továbbítja azt Haimannak: „Nagyon kedves ez a figyelem, s úgy látom, nem valami kedvező tapasztalatokat szerzett külföldi kiadóival, hogy ennek szükségét érezte. A képet átengedem neked”³⁸ (Haiman György édesapja gyűjteményében őrzi), a fordító így nyugtázza a küldeményt: „Remizov fényképét letét gyanánt őrzöm, neki pedig nevedben meg fogom köszönni. Nem tudom, hiúságból-e vagy egyszerűen hálás természeténél fogva végtelenül boldognak látszik azért, hogy könyve magyarul, tehát egy kvázi exotikus nyelven megjelent.”³⁹ Knernek arra az észrevételére, hogy a kép alapján ítélve Remizov

³⁴ Haiman Hugó — Kner Imréhez, III: 1928. október 14. Külföldi utazásai során személyesen is szerez be orosz könyveket. Fennmaradt noteszében 1924. júliusi párizsi tartózkodásának „Kiadások” rovata is őríz egy „8 orosz könyv” tételt.

³⁵ Haiman Hugó — Kner Imréhez, II: 1926. január 31.

³⁶ Haiman Hugó — Kner Imréhez, II: 1926. márc. 20.

^{36a} Haiman Hugó — Kner Imréhez, II: 1928. december 20.

³⁷ Haiman Hugó — Kner Imréhez, III: 1928. február 21.

³⁸ Kner Imre — Haiman Hugóhoz, II: 1928. november 13.

³⁹ Haiman Hugó — Kner Imréhez, II: 1928. november 18.

mi lehet: „zsidó vagy tatár, de érdekes profil,”⁴⁰ Haiman fölvilágosítja Knert az író nemzeti hovatartozásáról („egyébként se nem zsidó, se nem tatár, hanem törzsökös muszka, miként ez kötetje utószavában is olvasható”) utolsó mondatában pedig („azonban Méhely-féle vizsgálattal ki tudja mi mindent lehetne megállapítani”) a kor hirhedt prefasiszta, fajvédő biológusának tudománytalan módszerét figurázza ki.

Levelezésükben Haiman gondos fordítói munkájának egyes mozzanatai is tükröződnek. Az A. Tolsztoj-kötet kéziratának késését indokolva pl. elmondja, hogy az egyik elbeszélés (*A víz alatt*) tolmácsolásához néhány tengerészszakkifejezésnek kellett utánanéznie, s ecélből még egy tengeralattjárókról szóló szakkönyvet is átnézett.⁴¹ A Prisvin-kötetet ausztriai nyaralása alatt fordítja: a hegyek között nem áll rendelkezésére megfelelő szótár, ezért néhány apróságot (egy-két növénynek, lovak színének a neve), írja, otthon ír majd be a szövegbe.⁴² Máskor Kner a Smeljov-kötet címét „A Boldogasszony kelyhé”-re javítja, ezzel Haiman vitába száll a névelő miatt és magyar analógiákra hivatkozva („Úgy érzem, hogy a »Boldogasszony« már szinte tulajdonnévvé vált és más hasonló birtokviszonyban is névelő nélkül használatos: »Boldogasszony ünnepét ülték« stb. Olyan tehát, mint pl. az »Arianna siratása«, »Jóka ördöge«, »Szent László füve«”⁴³) megvédi a végleges változatot.

Fordítói műhelyébe természetesen leginkább azon eredeti példányok vizsgálata alapján lehetne bepillantani, amelyeket ő használt. Ezek közül egyelőre egy került elő: Remizov Prágában 1925-ben kiadott *Zga* c. kötete.^{43a} A szerző jellegzetes ó-orosz kalligráfiájú dedikációján^{43b} túlmenően főként Haiman lapszéli német nyelvű preparátumai az érdekesek (ti. nyilván orosz-német szótárt használt: a több évtizeddel korábban megjelent egyetlen orosz-magyar szótár, a Mitrák Sándoré semmilyen szempontból nem elégíthette ki). Ezek elemzésére itt nem térhetünk ki, csupán két mozzanatra mutatunk rá. Az egyik az, hogy a kiírt szavak kis számából és „mélységéből” is (pl. a *Žertva* c. elbeszélésből csak a következőket kellett megnéznie: *povodyr*; *ne piknuv*; *obežživoteli*; *djačok*, *deržavšij teplotu*; a *Slonenok*-hoz: *trasoguzka*; *mjakiš*; *sukrovica*; *oščeriť*; *na zakorkax*) látszik, milyen alaposan értette a valamennyi szerző között legnehezebb Remizov szövegét. A másik az, hogy esetenként az adott szerzők (de legalábbis Remizov) hozzáférhető német, francia ill. angol nyelvű kiadásaiban is visszaellenőrizte egy-egy saját megoldását. Erről tanúskodnak pl. a *Zga*-ban az orosz címek mellé írt megfelelő idegen nyelvű címek is.

Itt kell megemlíteni néhány kötethez írt tömör jegyzeteit is. Puskin kapcsán írja Knerhez: „Van ezekben az elbeszélésekben néhány név és kifejezés, amelyek a mai idők olvasójának többé-kevésbé érthetetlenek. Ezekhez csináltam rövid magyarázó jegyzeteket, ami ugyan az ilyen nem filológiai kiadásnál kissé szokatlan és nem is nagyon fontos, ezért rád bízom, hogy tetszésed szerint megtartod-e vagy elhagyod.”⁴⁴ Kner, jöllehet kiadványaiban valóban nem

⁴⁰ Lásd 38. jegyzet.

⁴¹ Haiman Hugó – Kner Imréhez, II: 1928. február 14.

⁴² Haiman Hugó – Kner Imréhez, II: 1928. augusztus 2.

⁴³ Haiman Hugó – Kner Imréhez, III: 1928. április 15.

^{43a} Az MTA könyvtárában található. Itt köszönöm meg Dukkon Ágnesnek, hogy föl-hívta e tényre a figyelmem.

^{43b} Проф. др. Хуго Хаиману с благодарностью за переводы из этой книги на венгерский. Алексей Ремизов. 27. II. 29. Париж. = Fordítása: Prof. dr. Haiman Hugónak, hálaival e könyvből készült magyar fordításaiért. Alekszej Remizov. Párizs, 1929. február 27.

⁴⁴ Haiman Hugó – Kner Imréhez, II: 1926. november 1.

kultiválta az eféle segédapparátust, maga is a jegyzetek mellett foglalt állást.⁴⁵

Közleményünknek a közvetlen tárgyát képező orosz és szovjet könyvsorozaton túlmenően — valószínűleg kivehetően — Haiman Hugó az egyik főszereplője. Úgy véljük, a történelmi igazság diktálta arányokat tartottuk be azzal, hogy személyét ill. produktumát ily mértékben kiemeljük. Ugyanis a magyar-orosz irodalmi kapcsolatoknak a főlzabradulást megelőző százszentes-története számos ilyen, az olvasók számára lényegében névtelen (vagy éppen csak a sportban szokásos „futottak még”-gel egyenrangú „fordította” szintjéig ismert és „elismert”) munkáséletre épül. Viszont nélkülük, az ügy iránti odaadásuk, folytonos tájékozódásuk és újatkeresésük nélkül — valljuk — nem lenne magyar-orosz irodalmi kapcsolattörténet.

Teljesítményének részletes kvalitatív értékelése a jövő elodázhatatlan feladata. Annyi azonban máris, az általa fordítottak újraolvasása és az eredetivel első egybevetése után is kirajzolódik, hogy Haiman Hugó a húszas évek fordítástörténetének egyik legjelentősebb egyénisége volt. Azok közül való, akik az ekkorra immár elméletileg is megfogalmazott követelmények — kiváló nyelvtudás, pontos tartalmi visszaadás, stílárís-hangulati beleérzés — mindegyikének Szabó Endre és Ambrozovits Dezső e szempontból elsőnek tekinthető nemzedékét jóval meghaladó mértékben feleltek meg.⁴⁶

Tolmácsolásainak értékelésekor aligha lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy nem volt „szabadúszó”, de még hivatásos műfordító sem. (Ilyen az akkori magyar viszonyok között aligha tudott egzisztálni). Iskolai munkája mellett, hogy családját a fokozódó infláció, majd a közeledő nagy gazdasági világválság viszonyai közepette eltarthassa, tanítványokat korrepetál, valamint kereskedelmi és jogi ügyiratok fordítását is vállalja (bolgár és cseh, orosz, szerb és szlovák nyelvből magyarra, németre, franciára és angolra, valamint viszont)^{46a}. Ilyen mellékkeresetnek indult eleinte az orosz írók műveinek fordítása is. Szubjektíve talán az is maradt számára végig. Mégis: ma objektíve éppen ezáltal tűnik ki a névtelen fővárosi tanárság tömegéből, ennek révén emelkedik ki az elfeledés homályából. Tehát végső fokon ez lett a viszonylag távoli jövő szempontjából (hiszen immár csaknem egy fél évszázada halott) az az öt napjainkban is tovább éltető személyes többlete, amit ő az életnek nyújtott. Halálát követően jól fejezte ezt ki Kner Imre az özvegyéhez küldött vizsgáztaló soraiban:

Csak egyet lehet tudni: éspedig élni a szegény Hugó világfelfogása értelmében, vagyis érdeklődéssel szemlélni az életet és nagy életfilozófiával kikeresni belőle azt, ami szép és amiben az ember értelmet, gyönyörűséget és vigaszt talál.⁴⁷

A Kner-sorozat helye az 1919—1944. közötti történelmi korszak magyar-orosz irodalmi kapcsolattörténetében igen jelentős. Emlékeztetőül: a húszas években itthon megjelent mindössze 7 szovjet könyv közül négyet Kner bocsát útjára s a sorozat 12 kötetének kétharmada az adott művekkel való első vagy éppenséggel egyetlen ismerkedés lehetőségét nyújtja — egészen a felszabadulásig. Ezért további vizsgálatáról aligha mondhatunk le. Befejezésül csupán mint-

⁴⁵ Kner Imre—Haiman Hugóhoz, II: 1926. november 3.

⁴⁶ A kötetekhez írt utószavai is az akkori Magyarországon (csupán) feltételezett, de ténylegesen hiányzó *átlagszavisták* fölé emelik.

^{46a} Hírdetésszöveg másolata. I: 1921. október 17.

⁴⁷ Kner Imre—Haiman Hugóhoz, II: 1932. március 6.

egy vezérszavakban utalunk néhány olyan irányra, problémára, amelyek felé a további munkálatokat szükségesnek látjuk.

Az első a Kner (és hozzátesszük: a békéscsabai Tevan) kiadói tevékenységének szerepe a XX. századi magyar-orosz irodalmi kapcsolattörténetben. Mindkét kiadó szinte kivétel nélkül olyan műveket tett a magyar közönség közkincsévé, amelyekkel az olvasók első ízben vagy kizárólag csak náluk találkozhattak a felszabadulás előtt. Működésük az adott korszakban erjesztő jellegű: kiadványaik sikere más kiadók számára is ösztönző szerepű. Említsük meg — a teljesség kedvéért — azt is, hogy pl. Knerék két kiadványa, a *Monumenta literaria* sorozatban 1922-ben kibocsátott Barlám és Jozafát legenda (ez a végleges formájában grúz szerző által megírt mű) és az 1933-as észt prózai sorozat ma is becses hagyományként könyvelhető el a Szovjetunió népei irodalmának megismertetésére irányuló korai törekvések között.

A második, további vizsgálódást érdemlő probléma a Kner-kiadványok kritikai fogadtatása. Mert ha pl. a *Monumenta literaria* (s benne a Tolsztoj-kiadás) sorsa szinte az agyonhallgatás volt, ugyanez egyáltalán nem mondható el az 1926—28. évek orosz-szovjet sorozatáról, hiszen ezt az *Esti Kurirtól* a *Napkeletig* és a *Munkától* a *Nyugatig* tucatnyi recenzió jegyzi. Ezekből itt — a polgári vélemények különböző árnyalatain túl — Laziczius Gyula és Zelk Zoltán recenziója kívánkozik kiemelésre. Laziczius úgy látja:

„A kiválasztás munkájában se politikai, se világnézeti elfogultságok nem vezérelték csak az az egyetlen igaz szempont, hogy amit fordít, minden átültetésen és átültetéssel járó szükségképpen zökkenőkön túl is megmaradjon háborítatlan esztétikai élménynek.”⁴⁸

Zelk — elismerése mellett — már annak a nem csupán egyéni meglátásának is hangot ad, hogy igazából még ezek a könyvek sem mutatják meg a forradalom hozta változásokat:

„Most már várjuk a többi, világszemléletben is fiatal orosz író könyvét, hogy a magyar közönség teljes képét láthassa a mai orosz irodalomnak.”⁴⁹

Végül részletes elemzés tárgya kell hogy legyen a tulajdonképpeni fordítás minősége. (Egy ilyen munka fontos adalék lehet az egyszer valamikor megírandó magyar műfordítástörténethez). Ezt már a megjelenéskor kiemelte szinte minden ismertetés, Trócsányi Zoltántól kezdve⁵⁰ a *Magyar Írás* kritikusan át, aki egyenesen kongeniálisnak nevezte,⁵¹ egészen Zelkig. Utóbbi hangsúlyosan szól „pompás magyarságáról”, holott — írja — „a könyvek stílusa után ítélve ez nagyon nehéz feladat lehetett”. A legrészletesebben Laziczius analízálja Haiman munkáját. Konklúziója ez: „Avatott fordító, aki nemcsak tucatmunkára, hanem hibátlan, művészi megoldásokra is képes”. Ennek nem mond ellent az sem, hogy „a makrancos remizoviádák magyarra szelidítése” és a leonovi „stíluskanyarodók vétele” esetleg — véleménye szerint — nem is mindig sikerült.

A tolmácsolás színvonala hosszú életet biztosított e könyveknek. Nemcsak a felszabadulás utáni első években adják ki a Haiman-szövegekkel Leszkov,

⁴⁸ LAZICZIUS Gyula: *Modern oroszok. Haiman Hugó fordításai*. Nyugat, 1928. II. k. 840.

⁴⁹ ZELK Zoltán: *Hat orosz könyvről*. — Munka, 1928. 5. sz. 157.

⁵⁰ TRÓCSÁNYI Zoltán: *Öt orosz könyv*. — Könyvbarátok lapja, 1927. 1. sz. 83.

⁵¹ [RAITH Tivadar]: *Kner három orosz könyve*. — Magyar Írás, 1927. 1. sz. 44.

Prisvin és Leonov e műveit: Korolenko *Vak muzsikusa* és Nyeverov *Taskent-je* az ötvenes-hetvenes években is az ő átültetésében kerülnek az olvasók kezébe.

Mindez Haiman Hugó, az „ismeretlen fordító” életművének nem percekét élő értékeit jelzi.

ISTVÁN FENYVESI

Les livres russes et soviétiques de l'éditeur Kner
aux années vingt

L'imprimerie Kner de Gyoma, un des ateliers les plus considérables de la typographie et de l'art du livre du siècle en Hongrie, a rempli un rôle important dans le domaine de l'édition des ouvrages russes et soviétiques dans notre pays. Le premier ouvrage publié par elle était une nouvelle de Tolstoï qui a paru dans la série Monumenta Litterarum et la majorité des ouvrages ont paru dans la série contenant les ouvrages des écrivains classiques russes et soviétiques. L'étude nous informe sur les circonstances de la parution des deux séries — à la base de la correspondance d'Imre Kner et du traducteur des ouvrages, Hugó Haiman. Hugó Haiman a commencé ses études comme slaviste au début des années dix; durant sa captivité il avait l'occasion de connaître plus à fond la langue et la culture russes. Après son retour, Imre Kner lui a confié le travail de traduction de sa série russe, mais il a traduit du russe pour d'autres éditeurs aussi. Leur correspondance nous donne des informations intéressantes sur le processus de la réalisation de la série. De ces lettres, on peut déceler aisément entre autres la prise de position idéologique de tous les deux. Outre les écrivains russes classiques, Kner ne s'est pas refusé à publier les ouvrages des auteurs soviétiques non plus. Tout en ayant un point de vue bourgeois progressiste et s'efforçant à l'objectivité, il était contraint de procéder avec une grande précaution: la police hongroise a saisi, de parmi les livres commandés de l'étranger, entre autres le Ciment de Gladkov, Julio Jurenito d'Ehrenburg et la Konarmia de Babel. A la fin, l'étude publie la reconstruction de la correspondance de Haiman avec Bounine, Chmelev et Rémisov, elle souligne le rôle de Hugó Haiman dans l'histoire des relations littéraires russo-hongroises et analyse les manifestations les plus intéressantes de l'écho de la critique.